

EGY VESZEDELMEZŐ NAGY TÉVEDÉS.

De Gerando Antonina „A NŐI ÉLET” című könyvének ösmertése és bírálata.

ÍRTA
Drf. SZÁSZ BÉLA,
A PHILCSOPHIA M. KIR. EGYETEMI TANÁRA.

Ára 30 kr.

KOLOZSVÁR. 1892.
SZERZŐ SAJÁTJA.

Ny. Gámán János örököse könyvnyomdájában Kolozsvárt 1892.

Minden józan értelmű magyar ember – vagy mondjuk: minden józan értelmű ember azt vallja, hogy, a ki tettel, szóval, avagy írásban hatni kivan korára, a jövő jobbá tételének érdekében, annak először alaposan ösmernie kell az illető népet, jellemében, történetében, alkotmányában, faji sajátságai-ban, gondolkodás-módjában, érzelmeinek és elhatározásainak egész minemiségében. Ha, aztán, az illető ez alapkövetelménynek elfogulatlanul, az igazsághoz híven s minden képzelgéstől, túlzástól mentten, eleget tett, következik az a még nehezebb föladat, hogy az illető nép, benső természetéből törvényszerűen addig folyt fejlődését, a természeti és társadalmi tényezők helyes mérlegelésével, igaz valósága szerint ítélve meg, általános áttekintés, a szereplő erők összemérése és az ezekhez képest való lehetőségek kiszámítása alapján: *először* kitűzze azt a legvégső, bármily magasra helyezhető, eszményi célt, a melyet népével elérteni akar; *másodszor*, de *mindenek fölött* és *elengedhetetlenül*, hogy ki tudja mérni, hogy a *csak fokozatosan* történhető előbbre haladás, fejlődés, épen *minő és melyik* első, majd második, majd harmadik sat. stádiumon át vihető keresztül – már, a mennyire olyan képzelgő és önhitt tud valaki, vakmerészen, lenni, hogy magát elég erősnek, hatalmasnak – egy második gr. Szécheny Istvánnak – phantasiálja, hogy ő – az egész népnél bölcsebb, a nép-fejlésben szereplő számtalan tényezőnél hatalmasabb és egymaga erejével irányozni, vagy épen átalakítani bírhatja a kérdéses nép életét, szokásait, gondolkodás-, érzület- és cselekvés-módját.

Látni való, ehhez képest, hogy a ki, bár némiképen, ren-

delkezik avval a szellemmel és egyéniségének erkölcsi tartalmát jelző olyan névvel, hogy bár valamennyire irányozni, módosítani bírhatta egy nép valamelyik szokását, vagy épen gondolkodás-módját s evvel jellemét, e vállalkozása csakis abban az esetben sikerülhet, ha meg tudja lelteni az illető, átalakítandó, kör pozitív állapotaiban és az újítás czélzott módzataiban azt a kapcsolatot, a mely áthidalja a múltból törvényszerűen származott jelent, a czélzata szerint átalakítandó jövővel, miután sem a külső, sem a belső természetben – és itt *erről* van szó – ugrás nincs, nem képzelhető, annyival kevésbé létesíthető.

De Gerando Antonina, ez a sokak által elősmert, dicsért, sőt magasztalt *hajadon*, ki a magyar nőnevelés magában fenntartó föladatára és – az ő hite szerint – határozott reformálására hivatottnak látszó nő, ilyszerű vállalkozásának némi próbáit már igyekezett szolgáltatni nyilvános nevelő-tanítói, legutóbb, 1880. óta 1891. tavaszáig nyúlt, kolozsvári felsőbb leányiskolái működésével – most, pedig, a *női életnek az ő felfogása szefinti egész mivoltát* tünteti föl jelzett munkájában*), erős meggyőződéseket mutató modorban s azon a – kissé homályos constructioval – hangoztatott jogczimen, hogy »Mi a tanítási szenvedélyt, az atavismus törvényénél fogva, nagynénéről hűgára Örököljük a mi családunkban« – hivatkozva *Brunswick Terézre*, ki ösmeretséget kötött »Parisban, a nagy De Gerando-val«; – amannak hűgára, *Teleki Blankára* és magára, mint a harmadik generatio képviselőjére, ezt a könyvét, pedig, ajánlja, a negyedik generatióból, gróf *Teleki Lászlónénak*, br. Wesselényi Helénnek.

A ki ösmeri *De Gerando Antonina* nyilvános szereplését, tudja, vagy legalább tudhatja, hogy túlnyomó mértékben a

*) *A női élet*, írta *De Gerando Antonina*. Kolozsvár, Ajtai K. Albert könyvnyomdája, 1892. 252 l. Ára?

francia műveltség és irodalom emlején növekedett föl; talán parisban is született – ezt bizonyosra nem állítjuk; de tudjuk, hogy ott tölte ifjú korát s a kolozsvári felsőbb leányiskolához beadott pályázati folyamodványa egyik melléklete az »Ecole normale primaire« tanítónői oklevele volt. Németül elvből nem beszél. Hogy olvas-e – nem tudom. Magyarországi irodalmi működése is, a gyermek-irodalom pár fordított művel való gyarapítása mellett, legnagyobb rész, socialisticus, sensualisticus paedagogusok és *Comte*-ot követő ethicusok műveinek ösmertetéséből, kivonatozásából, a *Michelet* »Francia forradalom történeté«-nek fordításából sat. áll; a kolozsvári felsőbb leányiskolába a francia *Chevé* énektanítási módját hozta volt be; a francia nyelvet és irodalmat, a gyakorlati módszer mellett, a régi és elavult definitios móddal tanította s részünkről más önálló magyar dolgát nem ösmerjük, mint, hogy megjelent tőle egy »Eredeti magyar számtan« – mely, hogy mennyire eredeti: eldöntését a szakemberekre bízom s hogy mennyire *magyar*: talán senki sem tudja.

Ily előzmények után, adja most *A női élet* című könyvét közre, avval a szép és sokatmondó jelszóval: »Tout aimer pour tout comprendre, Tout comprendre pour être juste« – de melyet, magunk, egyszer életünkben, használtunk, ugyan, egy *költemény címeül*, de prózai művünkre nem mernénk mottóul használni, mivel sem nem szeretünk mindent, sem nem értünk mindent, sem nem bírunk mindenben igazságosak lenni.

Az író előszavában világosan megmondja, mit akart könyvével? »E kis mű egészen önkénytelenül (!) került tollam alá. Mintegy számot akartam magamnak adni arról, hogy ezen tizenöt év alatt, mit Magyarországon eddig a közügynek, a leánynevelésnek szánhattam, mit igyekeztem elérni, és mennyire sikerült forró óhajtasomat, törekvésemet, az adott körlmények közt, némileg keresztülvinni, megvalósítani?«

E számadás, aztán, abból áll, hogy tanulmányozza »a női életet minden körülményei közt és minden átalakulásában.«

Először is vizsgálja »a *lányt az atyai házban*« s itt első feladatául a tökéletesedést tűzi ki, mihez képest kötelességévé teszi a lánynak szíve fejlesztését, a benső egyensúlyra való törekvést, a testi egészség ápolását, a munkásságot, a tudomány útján a tágas láthatár megszerzését, a művészetek és az irodalom segélyével az összhang belátását, kitüntetve a lángeszű írókat, kárhóztatva a regény-olvasást – hogy mindezeknek összeredményeképen, megalakuljon a lányban a belső ideal, kifejlődjék benne a szülők iránti tisztelet és segítségökre törekvés, a testvéri szeretet, a barátság s ez úton: az igaz jóság, a jó modor.

A második tanulmány a nőt, *mint feleséget* illeti, a családi életnek két célja levén: a két fél törvényszerinti boldogsága és a haza javának, a fajnak előmozdítása. E két célít biztosítja a jó választás és pedig a világi szellem ellenére is, mert, ha az irányadó körök az erkölcstelenség példáit szolgáltatják, a gyöngék e példák iránti bámulata megronthatja az egész társadalmat, sokakat téve a hiúság áldozataivá, kik világi javak után esengve, majdan szenvedni kéntelenek a gazdagság hátrányait. E veszedelmektől a választás előtt álló ifjú leányt az önálló eszmék mentik meg s a választás után a kölcsönös szeretetben élő házaspár felek arra fognak törekedni, hogy minél nagyobb családjuk legyen, az ifjú nő, pedig, munkás, öntudatos, kedélyes, odaadó, önfeláldozó lesz. Tőle *függ* maga és családja boldogsága, ha kötelességeit teljesíti, ha vágyait a lehetőség keretébe szorítja, sőt elháríthatja azokat a szenvedéseket is, melyeket az embertársak, vagy a társadalom okoznak, ha egész erejéből dolgozik e fájdalmak enyhítésén, az előítéletek kiirtásán; míg a tőle független fájdalmakat, megadással tűrve s önmagáról, mások javára, megfélelkezve,

szintén elviselhetőkké teheti. Oszsza be háztartását ügyesen, bánjék cselédeivel jól, keltse föl férje bizalmát maga iránt, az által hogy erkölcsileg és szellemileg álljon vele egy színvonalon kerülje a pazarlást, ne váljék hiúsága áldozatává s a csinosság és jó modor által biztosíthatja boldogságát.

Igy készül a nő legszentebb hivatására: *az anyaságra*. A lány- és fiúgyermeket magának kell, a bölcsőtől kezdve, nevelnie, a mi valódi művészet s a mit csak a nő tehet, mert a hiúból is embert kell nevelni és éhez okvetetlen szükséges a női kéz. Első az erkölcsi nevelés, az ingathatlan és egy tűzhely körében, a bizalom alapján, szoros szellemi közös életben, de nem saját szellemének bélyegét erőszakolva rá, hanem önálló egyeddé nevelve. És ez könnyű, mert a boldog és egészséges gyermek jó is s ha sem erőszakot, sem kényeztetést nem szenved, az anya suggestioja épen olyanná teszi, a milyenné akarja. De óvakodnia kell az anyának, nehogy féltékeny legyen, nehogy azt kívánja, hogy gyermeke rajta kívül senkit se szeressen, mihez képest szívét minden irányban ki kell fejlesztenie, mert az ilyen szív többé nem ösztön, öntudatos hatalom az, a lélek legszebb virága, föltétele a családi életnek, az igazi barátságának, a valódi hazaszeretnek és emberszeretnek s így hatalmas eszköze tökéletesedésünknek és boldogságainak. Mert a fő cél a jó szeretete és a kivitelére célzó erély s »a gondolat-erő, az akarat-erő és kiviteli erő lényegben egyik levén, az eszme, akarat és cselekedet csak különböző fokozatok, ugyanazon láncznak különböző szemei.« Nem szabad, tehát, a gyermeknek mindent megengedni, hanem »suggestiv módon úgy kell őt nevelni,« hogy fölébredjen benne az akarat-erő s ez lesz, aztán, a hősies nevelés. E suggestiv módot kiegészíti a tett erőssé fejlesztése, a minek hiában: »az egész szervezet összhangja felbomlik, az agyvelő inkább ki van téve egyik, vagy másik életszerv visszahatása-

nak s a szabad akarat el lesz fojtva, csökken. Élet helyett tengődés áll be.« Testi ügyességekre kell, tehát, a gyermeket szoktatni, egy kézi mesterségre megtanítani, az iskolákban is a mesterségeknek helyet adni s ez által fejlődik a gyermek testi-lelki egyensúlyban, kivált, ha mindé hatásokat a művészsze nevelés egészíti ki, a mi a képzelő tehetség gyakorlata által történik, a földirat, a történet és irodalom tanítása útján és a mennyiségtan, természettan és a vegytan ellenére, melyek »úgy sem lehetnek lélekképző ismeretek.« A valódi művészi érzék alapján, aztán, megteremti a gyermek »saját személyiségét. Önmaga lesz« – valódi s nem álszeméremérvet fejlődik ki benne és a gyermek fejlődésével több szabadságot engedve neki, önállóvá alakul, ha az anya a rossz példáktól gondosan megóvjá és csak akkor bocsátja a többség közé, ha előbb jól fölfegyverezte a becsületérzéssel.

Am, nem minden nő alkothat családot s az ilyenek „*önálló, független lény*” kell magát qualificalnia, kifejtven magában a közérényeket, élve hazájának, a társadalomnak az emberiségnek. Hajlamainak, nőiségének megfelelő munkát kell tehát végeznie, a társadalmi testvérségről nyerve fogalmat, öntudatos solidaritásba lépve minden lényvel, kivétközve saját énjéből, a mire a nő tagadhatatlan felsőbbésége teszi őt alkalmassá. Szövetkeznie kell, tehát, a rokon lelkekkel, mert a közös munka a közös gondolatok és eszmék szabad szövetkezését hozza létre. A physiologiai és psychologiai tekintetben véghetetlen változatosságú egyedek így összesimulnak, megosztják egymással a fölfedezett igazságokat, vagy a még fönmaradt tévedéseket s így keletkeznek a tudós társaságok, melyekben a közepes tehetségek is sokat tehetnek, az eszmék szövetkezése, illetőleg az ösmeretek népszerűsítése útján, a minek nagy művéhez legalkalmasabb a nő. Vegye, tehát, rá a szülőket, hogy gyerekeiket iskolába küldjék, láto-

gassa maga is az elemi oskolákat, hogy emelő módon hasson azokra, világosítsa föl a népet a babona káros voltáról, avagy szánja életét egy-egy tudományos kérdés tanulmányozására. Alakítson jótékony szövetkezeteket, segítse az emberiséget fejlődő evelutioiban, terjeszsze az altriuisticus érzelmeket, szervezzen munka-szerző, gyermek-védő, anyákat gyermekeik ápolására buzdító, mértékletességi sat. társaságokat – de nem egyleteket, a melyekben csak elnököt, alelnököt, választmányi tagokat, jegyzőt választanak s jegyzőkönnyvet vezetnek, dictióznak, a lehető legnagyobb ünnepélyességgel, a helyett, hogy kiszabnák maguk között a munkát s egyen-egyen végeznék ki-ki a magáét. Szövetkezniük kellene, továbbá, a művészi hajlammal megáldott önálló nőknek, nemcsak arra, hogy magoknak ritka művészi élvezeteket megszerezzenek, hanem arra is, hogy a nagy tömeget is részesítsék egy kis magasabb aestheticai beavatásban. – Egy másik módja a szellemi szövetkezésnek, »a mikor ugyanegy hitűek összegyűlnek hitők külső gyakorlására.« De erről a szerző itt nem szól, hanem áttér a szeplőtelen testi és lelki tisztaság ajánlására, mind a férfiaknak, kiknek épen nem szükséges némelykor állattá alacsonyodniuk, mind a nőknek, kik falun egyszerűen élhetnek, nagy városban érdekes szellemi életet folytathatnak, de a kis városokban csak tengődnek, unatkoznak, a mi némelyeket belesodor az erkölcstelenségekbe, másokat a pletykálkodásba. Itt nyílik meg a magánosan, függetlenül élő nőnek hivatása, hogy társadalmi életet teremtsen, a mit úgy is csak a nő tehet, mert ő az úttörő. E nehéz föladat kivívására, tehát, szövetkezzenek, kivált nálunk, mert »a magyar még nem szerezte meg magának a társas érényeket, miután nincs meg benne az egyenlőség-érzet, az áthatlanság, a közlékenység, nem domborult ki benne saját énje« éspedig azért, mert mi »szolgailag a német polgárisodást követtük, vagy pedig, az angolokat

majmoltuk.« Pedig: »természeténél fogva a magyar közlékenységére képes« – »nem is esetlen ügyetlen a modorára nézve, tud forogni az emberek közt, van természetes esze — de, sajnos, a németek feszességét, pöffedtségét utánozza többnyire, vagy pedig az angol kellemetlen közönyét, érzéketlenségét, így esik, aztán, hogy mi csak pajtások és nem barátok vagyunk s így nem bámulhatunk másokkal közösen, nem tudunk bizonyos közös magnetismust, vagy villanyosságot előidézni, pedig »az élet nem csak öntáplálkozás, hanem még természet és termékenység is«, »s minél többet adunk a szellem világában, annál gazdagabbak leszünk.« A föladat, tehát, hogy szent szövetségbe lépjünk a közerkölcsiség javára s ezt »főképp azok hozhatnák létre, kiknek maguknak nincs családjuk«, ezeknek »benső gazdagságuk mind nőne, gyarapodnék és azt mind jobban is fognák tudni kisugározni, az altruismus szent törvénye szerint.«

És végre, a nőnek *honleánynak* is kell lennie, mert politikai kötelességei is vannak. A nőnek magának is szüksége van a közérényekre s azon felül, mint feleségnek, »mindenben, és tehát politikában, az általános nagy kérdésekben is, férjével együtt kell gondolkoznia s őt mindenben a jóra buzdítania« – és, mint anyának, hogy gyermekeiből derék polgárokat nevelhessen, nevelve őket a valódi hazaszeretetre, mert »az öntudatlan, műveletlen egyedek a létért való küzdelemből indulnak ki, hogy, öntudatos művelt állapotukban, a létért való összhangot teremtsék elő.« A magyar nőnek természetben gyökerező hazaszeretetet kötelességévé teszi a szabadságszeretetet, mihez képest, azon kell lennie, hogy minden intézmény sértetlen maradjon, mely a szabadságot és függetlenséget biztosítja; a nőnek, tehát, az a fontos és szép szerepe van, hogy befolyásával, maga tisztelven a törvényt, másokat is buzdít tiszteletökre tettekben, példával járva elől. Küzdenie

kell továbbá, a politikai és polgári egyenlőség mellett és a »megfoghatatlan cím- és rang-imádás hiúsági szenvedélye ellen;« oda kell hatnia, hogy a self-governement létesüljön. Egyik további közérény, melyre a nőnek is szüksége van, a szellemi bátorság, a mit a »forró, kiolthatatlan emberszeretet, a haladás utáni örökös vágy, a jobb utáni epedés« táplál, ellenében »a leghatalmasabb közvéleménynek is« – pedig, »a szellemes ember soha sem fog vakon hódolni a közvéleménynek.« És itt a nő sokat tehet, »ha szelidségével, békítő szellemével azon van, hogy csillapítsa a férfiaknál a néha túlnyomó, vagyis félrevezetett pártszendélyt« – mert nekik kell férjüket, fiait s a kikre hatása van, a kisszerű pártszendélyektől megóvni s az eszmékért való küzdelemre indítani őket, – mindenütt föltalálva az igaz érdemet és azt előítélet nélkül méltányolva. – A kölcsönösség és solidaritas örök törvénye szerint, fog, tehát, a nő az emberekkel élni, hogy munkása legyen a nemzetek közötti solidaritásnak is, a mi, fájdalom, ma még az ökológia stádiumában van, a nemzetközi barbár viszonyok szerint, az állandó hadseregek föntartása útján, míg a polgárisodást »elősegítheti a buzgó honleány«, – »a szellem hatalma le fogja egykor végkép győzni a nyers erőt, ez csak idő kérdése.« Legyen a honleány a haladás apostola, munkálja a természet evolutioját, mert a testvérség »nemcsak az emberek közt létezik: a világegyetem mindéi) szerves és szervetlen terményeit láthatatlan láncz fűzi össze egymáshoz« s kötelességünk levén a természet irányában is, melynek mi vagyunk legtökéletesebb terményei, tiszteletben kell tartanunk minden életnyilvánulást s bár kell néha halált osztogatnunk, ezt meggondolással, ellenszenvvel és csak szükségből tegyük. A helyesen érző nő, tehát, kegyelettel van az élet minden nyilvánulása iránt, még egy virágot, jegeczet sem fog Könyelműen és szükség nélkül elrontani, még kevésbé az;

emberek gyártmányait s legkevésbé a művészet remekműveit. A nő feladata, továbbá, a barátságos társadalmi szellem ápolása, mely mondhatni nálunk még nem létezik, egy kis kört de nem clique-et, gyűjtve maga körül, különféle érdekes elemekből, maga levén a kiegyenlítő, vezérlő szellem, az általános erkölcsiség színvonalat legmagasabbra emelvén. Ő járja be az elemi iskolákat, legyen azon, hogy a tanítóban az iskolamester ne ölje ki az embert s jóságos tekintetével a vad gyermek lelkét új életre ébresztheti, míg a középoktatásra, melynek nálunk leggyökeresebb átalakításra lenne szüksége, a nőnek, fájdalom, kevesebb hatása lehet, pedig ott száraz a tanítás, egyedül és kizárólag az emlékező tehetséget terhelő, elnyomó emészthetetlen tényekből, adatokból és formularékből álló súly nehezedik az ifjak lelkére. Legalább, sóhajt föl végül, a leánynevelést kellene oda vinni, hogy ne utánozzuk körében a német középoktatást, fegyelmi és statisztikai kinövéseiben, hanem neveljünk oly nőket, kik összhangban és rokonszenvezve az egész természettel, önzetlenül és szenvedélylyel tudják ennek titkát keresni, hogy azt törvénye szerint fejleszszék és tökéletesíthessék«!

Íme ezekben igyekeztünk De Gerando Antonina »Női élet« című könyvének tartalmát, gondolatmenetét s különböző szempontokból figyelmet provocaló főbb tételeit, lehetőleg híven és a szerző saját szavaival, ösmertetni és bemutatni, hogy kitessek, milyennek ítéli a reformátorságra vállalkozó szerző a mi magyar női világunkat, hogy milyenné és mily hatásos alkalmazása útján akarja ezt a nyers anyagot átteremteni, föl, egészen, az emberiség, sőt épen a természet evolutiojának magaslataira qualificálván az önálló és független nőt.

Egy *hajadon*, tehát, a ki sem nem feleség, sem anya, tanácsokat és pedig *igen sajtáságos* tanácsokat osztogat a gyar nőknek, leányoknak, feleségeknek és anyáknak, kiktől azt is várja, hogy önállóak, függetlenek legyenek.

Látni való, hogy az író, *tapasztalat* útján, csak a szemléltető módszer segélyével szerezhetett fejtegetései túlnyomó része számára ösmereteket: gondolatmenetében, maga ezt az életet, egyáltalán nem élvén, tantételeiben, a melyeket a valóság életfolyamatából nem szerezhetett, egész merejében a *mások* gondolatmenetére és tantételeire volt utalva, legfőlebb miután önálló és független lényképen élő nőről is beszél: *magát* ily önálló és független lénynek képzelvén, jóhiszemmel azt is hiheti – mily alaposan: más kérdés – hogy saját öntevő gondolkozásával s valami eszmei inspiratio segélyével, teremtette meg a maga gondolat-világát a női életről.

Ám, a szerző gondolat-világa, mint jelzők és pedig: saját személyes tapasztalatunk alapján jelzők, túlnyomó mértékben francia *socialisticus* és *Comte*-ot követő *ethicusok* bélyegét hordja magán s e könyv kiválóképen, egész következtetési lánczolatokat, sok példát és tételt, alig átalakítva, tartalmaz, ösmeretes, részben általa is ösmertetett, francia művekből.

Fogalom szerint lehetetlen, tehát, hogy árról, a miről neszei, élet-tapasztalata majd semmi sem levén, öntevő gondolkozás útján, egészséges és a magyar közélet, illetőleg a Magyar női élet valóságát ösmerő módon beszélhessen, a mint, hogy, bárki meggyőződhetik felöle, csak szánja rá magát s olvassa el ezt a 252 lapot, hogy a könyv azt az inpressiót teszi az emberre, hogy a szerző egy csomó jelzett irányú francia műből, némileg átdolgozott részleteket, kivonatokat, fordított, sok-sok papír-darabra, a magyar köz- és női élet francia szemüvegen át nézett, rajzocskáit is papírra vetette s aztán,

mind e papírszeleteket jól összerázta egy dobozban és tartalmát kiöntötte e 252 lapos kötetbe.

Kísértsük meg, most már, bíráló kötelességünkhöz képest néhány concret példán bizonyítani, jó lélekkel és erős meggyőződésünk alapján, imént hangoztatott hozzávetésünket.

A könyv a magyar női élet *Pharosa* akarván lenni a magyar közélet legfőbb ideálját a teljességre juttatott (nemes értelemben vett) *socialismusban*, az *altruizmusban*, az általánossá válandó *emberszeretben* tűzi ki. Azt hiszem, egészen híven tüntettem e jelzőkben föl a szerző intentióit s mintha hallanám, hogy kérdi tőlem, ha van-e valami kifogásom ez ellen?

Nincs és van.

Nincs, azaz nem lenne, ha én is ama francziás socialisticus, sensualisticus, *Comte*- (és az angol *Spencer*) fajta philosophusok álláspontjára tudnék helyezkedni, de a ki érti s nem csak után mondja, ezeknek a philosophusoknak tantételeit és phrasisait, tudja, hogy az ő theoriájukban sokkal több a bizonyítatlan *suppositio*, mint az én, *tapasztalati alapból kiinduló, theisticus speculatív philosophiámban*.

Épen ezért a gyökérig ható és minden consequential kiterjedő, *lényeges* kifogásom van egy olyan veszedelmes és szerencsétlen, mert legnagyobb részt csupa téves tanokat hirdető, könyv ellen, a mely arra az, erejét felülmúló, munkára vállalkozik, a *magyar közélet alapos ösmerete nélkül*, az emberség *lánczolatos, fokozatos* fejlődésének positiv és *szükségképi* tényével szemben, az eddigi történelmi és társadalmi eredményeket *egész merejében ignorálva*, egyszerre a *végczélhoz* röppenve képzelgésében, avál a betölthetetlen követeléssel lép a *magyar nők* elé, hogy *ilyen* képzelgők legyenek, a milyennek phantomját e könyv *rajzolja*, eléjük.

A magam *philosophiáját*, mely a *tapasztalat* útján indul-

a *speculatio* eszmekörébe tör és emelkedik, *theisticus* jelzővel jelölém. Ez a 252 lapos könyv, mely, ismétlem, a magyar női életet akarja reformálni s melynek szerzője, ez idő szerint még a *kolozsvári, államilag segélyezett, felsőbb leányiskola, szabadságon levő, igazgatónöje*, egyetlen egyszer említi a *vallás* és *isten* szót, illetéknépen: »Még egy negyedik módja van az embereknek egymással szellemileg szövetkezni, a mikor ugyanegy hitűek összegyűlnek hitök külső gyakorlására. De erről itt nem szólunk. Mindenkinék vallása egyedül az ő dolga, lelkiösmerete és istene közt« – és mintegy négyszer a *hit* szót, t. i. hogy hite van a jelzett eszmék (socialismus, altruismus, emberszeretet) megvalósulásában.

Szokott-e a szerző a vele ugyanegy hitűekkel összegyűlni, hitük *külső* gyakorlására? – nem tudom, de azt tudom, hogy a mai keresztyén világban, egy magyar államilag segélyezett községi felsőbb leányiskolában nem lehet, nem szabad egy olyan tanítónőt, sőt igazgatónőt, tartani és megtúrni, a ki az *Isten* és *Vallás* jelzett módon való említése után, így folytatja:

»Különben, hova-tovább, annál inkább fogja ki-ki megteremteni magának saját meggyőződéseit, még a metaphysikában is,*) úgy, hogy aztán élete minden percében e meggyőződése szerint cselekedjék; *külsőségekre minél kevésbbé lesz szükség; kiki a maga papja fog lehetni* s az lesz a szó szoros értelmében a legvallásosabb ember: a ki gondolkodik, keresi az igazat, keresi a világosságot, szereti a jót, a jónak egyik tevékeny tényezője lesz; magát *összhangban* érzi *az egész természettel*, melyet *szerető akarásával előre segít* (!?r), folytonos emelkedésében, egy magasabb eszmény felé. Nem fogja magát *rászedetni* hagyni saját *symbolumai* (!) által, csak annak fog hódolni, a mit igaznak hisz, elég bátorsága lesz függőben

*) Ösmeri-e e név eredetét és jelentését?

maradni azon kérdésekre nézve (t. i. Isten, vallás), melyek még (sic!) nincsenek megfejtve. – «*»

Fölhívok minden, bármily felekezetű, *keresztyén* embert – a szerencsétlen, tudatlan és vak *pogányokkal* nem vitázom – túlzás volt-e – *ezek* mellett a *részletek* mellett – az a jellemzés, melylyel e könyvet általánosságban mutattam be?

És ez a vég-consequentia, melyre a szerző világnézete eljutott, el kell ösmernünk, nagyjában véve, következetes gondolat-menet rendjén halad s ha közben-közben számos ellenmondásba is keveredik, könyve egyes távolfekvő tételei, ben, ez csak természetes, mert nem saját élet-tapasztalatán és rendszeres gondolkodás-menetén építvén föl elméletét**) – majdnem múlhatatlan, hogy különböző forrásaiból, nagyobb időközök rendjén, ellenkező állításokat is merített légyen.

Ez utóbbi állításom igazolásául ide írok a könyvből néhány idézetet. »Az első nevelésnél legnagyobb szerepet játszik a *suggestio*.« »A suggestio művészete abból áll, hogy elhithetjük az egyeddel, hogy olyan lehet, a milyennek őt nevelni akarjuk« – – »hogy ő képes a jóra, a rosra, pedig képtelen.« (131. 1.) – Hogy a nevelés *kezdetén*, ez a hitetés mi úton történik s mily módon suggeráljuk bele a rosra való képtelenségét –? a szerző adós marad a magyarázattal. De, praetor minima non curat s szent meggyőződéssel ismétli: »A gyermek eleintén csupán visszhang, olyan lesz, a milyenné teszi a suggestio.« (132.1.) Ezek szerint, tehát, az egyed olyanná nevelhető, a milyenné épen akarjuk Ám – a bevezetésben is hangoztatott atavismus sokkal tetszetősebb egy phrasis, hogysen, a tubula rasa imént bemutatott elmélete mellett is, el lehetne ejteni s így, harmincznégy lappal amodább, ezt

*) A dült és vastagabb betűs szavakat magam emeltem ily módon ki.

Sz. B.

**) „Inkább szívemmel írtam ezeket, sem mint eszemmel” – mondja maga zárszavában. (251. 1.)

olvassuk: »Csakhogy fájdalom, a szépnek helyes érzete csak akkor mutatkozik az egyednél önkénytesen, midőn, több és több nemzedék csiszolása következtében, azt örökségül nyerte már. Az érzékek fogékonysága, az idegrendszer finomodása, az érzélem fenkölt nemessége, a helyes ízlés legalább csak Örökség által adhatók át.« Hogy *Wundt* szerint az öröklött arravalóságokról tudományosan nem lehet szólni; hogy *Du Bois-Reymond* – teljes föntartással, ugyan, de legalább sejtí a temperamentumok öröklöttségét, az szerzőnk előtt közönbös, de, azért, nyugodt lélekkel hirdeti a suggestio, meg az atavismus teoriáit, nem is sejtve, mily ellenmondást rejt magában e két utánmondott név.

És szerzőnktől vett ez utóbbi idézetünkkel bizonyítékát szolgáltatók amaz előbbi állításunknak is, mely szerint az isten-hit fölösleges voltának vég-consequentiájára, nagyjában véve, következetesen jut vala el.

Isten fogalmának, vagy, ha megengedi: reális eszméjének, czélzatos és szándékos mellözéséből, természetes logikával következik, hogy szerzőnek legmagasabb eszméje a *természet*. » Az egész természet folytonos evolution megy át azon eszmény felé, melyet mind tisztábban és tisztábban lát« – (a természet?) E mellett áll *az emberszeretet*. »A testvériség – – nem csak az emberek közt létezik; a világegyetem minden szerves és szervetlen terményeit*) láthatatlan láncz fűzi össze egymáshoz s kivétel nélkül mind ugyanazon örök törvények alá vannak vetve.« Hogy e törvények honnan, miként? az természetes, mellékes kérdés. Az emberszeretet, tehát, nyilatkozik egyfelől abban, hogy a természet örök evolutionját »segítse elő minden irányban« (236. 1.) s másfelől abban, hogy önnevelés útján qualihcálja magát az *altruismus*

*) Az ember is „termény”. Hogy ne? hiszen, ha teremtmény lenne, teremtől is kellene szólni.

teljes magaslatára, a mit az ember minden irányban való művelése útján érhetni el: »Az értelem, szív és szellem összhangbani (sic!) fejlődése hozza elő az emberi lélekben az egyensúlyt, az összhangot.« (Az összhangbani fejlődés az összhangot.) Ehez képest, az egészséges test, a belátó tudomány, a szép iránti érzet – »egész idegrendszerünk egyforma magasabb fokú rezgése által« (42-43. 1.), hogy az esztétikai élvezet által szociális érzéshez jussunk« – – »mely idegrendszerünket finomítva, fogékonyabbá teszen« (43. 1.), hogy így megösmerve és megszeretve a jót, kifejleszthessük magunkban az erős akaratot is, a mit »egyedül az akarat fejleszt« (28. 1.), mihez képest »legelső törekvésünk legyen őt megtanítani magán uralkodni tudni.« »Ha a gyermeket úgyszólván már a bölcsőben szoktatjuk arra, hogy magát le igyekezzék győzni, magának parancsoljon, ez lassan-lassan szokásává, természetévé válik.« (138. 1.) »A gondolat-erő, akarat-erő, kiviteli erő lényegben nem különböznek egymástól, mert az eszme, akarat és cselekedet, csak különböző fokozatok, ugyanazon láncznak különböző szemei.« (139. 1.)

– Magunknak, ugyan, a kik az embert, mint természeti szerves lényt, újszülöttségében oly állat-embernek ösmerjük, a ki, természeti berendezettségéhez képest, elején majdnem egészen öntudatlan fejlődésnek indul s az Organismus és a psyche ösztön-életi tényezőinek, a kül- és bel-hatások ingerei által provocált actioi útján, természetesen fejlik érzéklő, észrevető, képzeteket alkotó, reflectáló, meg érző, kívánó és cselekvő s beszélő emberré; kik úgy tudjuk, hogy a fejletlen emberkéből, saját organicus és psychikai erői, spontan fejlődésükben és a nevelés-oktatás cél tudatos irányzó hatása alatt, fokonként én-tudatos lény alakul, mely, aztán, fejlődő értelmével, érzelmeivel és akaratával maga neveli magát egész emberré: kissé nehezünkre esik való értelmet találunk abban

a tanácsban, hogy a gyermek akaratát, úgyszólván, már a bölcsőn kezdve kell nevelni. Aval a tétellel sem igen tudunk egyetérteni, hogy az aesthetikai nevelés oly nagy mértékben függene az ideg-rendszer finomodásától; sem, hogy az akarat erőssé nevelése már magában hordaná az erkölcsiséget, miután, köztudomás szerint, a legnagyobb gonosztevőknek ugyancsak erős akaratuk van s a bűnben majdnem következetesebb karakterrel dicsekedhetnek, mint a botlásnak mindig kitett jó emberek. De azt el kell ösmernünk, hogy De Gerando Antonina, a maga isten eszméjét mellőző, naturalisticus, sensualisticus és nemes értelemben vett socialisticus világnézetében, leszámítva természetes, mert eklekticismusából folyó, ellenmondásait – elég következetességet tanúsít.

Az egyéneket, tehát, a kikre hatni kivan reformáló törekvésében, nem a maguk természeti mivoltában és egészében fogja föl, hanem célzatosan szemet huny egyik épen annyira psychicai functionkra: vallásos érzelmeink körére, mint a milyenek akár értelmi, akár szépérzeti, akár erkölcsiség! psychicai műveleteink s ez erőszak-tétel útján, maga rontja le az ember minden psychicai tényezője és műveletei közötti összhangot, melyet, pedig, maga is egész rajongással hangoztat és követel.

És a milyen félszeg a nevelendő subjectumok egyenkénti lényekképen való fölfogásában, épen olyan balul ítéli meg az egyének össz-szervezetét: a társadalmat.

Szerinte »a gazdagabb világi életet élő férfiak egyedüli célja ingyen élni, a lehető legnagyobb kényelemben; folyton csak mulatni és az unalmat mégis minden áron kerülni« (73. l.) Valóságos női képzelődéssel: néhány valóban meglevő esetből, mindjárt egytetemes következtetést von ki.

Bacon kifejezését használva: ugyanezt a »vakmerő általánosítást« máshelyütt is alkalmazza. »A nemzeteknek fel-

bomlasztó kovásza némelyeknek fényűzése és tétlen ingyénéle, másoknak, pedig, elbutító, kétségbeejtő, magán többé segíteni sem akaró, vagy pedig lázadásra korbácsoló nyomora.« (109-110. 1.) Egész készséggel biztosítjuk, megnyugtatósága érdekében, a szerzőt, hogy *egy némelyek* bármily esztelen fényűzése, *egész nemzetek* fölbomlasztó kovászává nem válhat s ha az anthesis második tagjának kissé homályos tételét jól fogtuk föl, azt hisszük, a nyomor káros és nehézkes hatásaitól való félelem e följjaj dülés át, sokkal jobban lehetne az idézet forrásának hazájában, Franciaországban, alkalmazni, hogysen minálunk, Magyarországon, s plane: a magyar »női élet«-ben.

A mi szerény nézetünk szerint, egyáltalában, a társadalom fejlesztése érdekében czéltott reformok keresztülvitelének épen nem az a helyes útja, hogy egyes csoportok és töredékek kárhoztatást érdemlő rossz, veszélyes és immoralis szokásait az egészre ráfogjuk és gúnyosan ostorozzuk. így azok, a kik az illető hibában leledzenek, magukat egyenlőknek képzelik a megkülönböztetés nélkül gyalázott egész többi részével s azok közéletbeli jó hírét nevét maguknak is vindicalják, megmaradva régi szokásaikban; míg az igazságtalanul bemocskoltak, érezvén ártatlanságukat, épen annyira elvetik a philippika helyes, mint saját igazuk által bizonyított helytelen, valótalan és méltatlan állításait is. Qui nimium probat, nihil probat s így az igazságtalanul bíráló csak magára vessen, ha – a mint igaz is – minden jó igyekezetének semmi sikere sem lesz.

Íme, másfelől, egy másik bizonyító példa ugyancsak e könyv szerzőjének saját élettörténetéből, ugyanerre a tételre nézve, a melyet annál fogva idézhetünk nyugodt lelkösmerettel és a személyeskedés gyanúja nélkül, mivel maga a szerző hozta a tényt a nyilvánosság terére.

Mi, kolozsvári honoratiorok, most is föllángoló arczczal emlékezünk arra az 1890. évi nőegyleti bálra, a hol néhány fiatal mágnás és mágnáskodó, egyik gróf úrfi udvari legényét frakkba és lackba bujztatva, fölrendelte a zártkörű bálba s vele megtánczoltatta néhány polgári család lányát – jóízűen nevetgélve »a pompás sticklin« és biztatva az inast: »Hopp Rudi!« szókkal. A bál elnöke, a derék, őszinte tiszteletre méltó gr. *Esterházy Jánosné* vala, ő is, mint emlékszünk s még inkább a polgári elem tisztos hölgyei, nagy megbotránczóással ítélték el ezt a – remélhető módon *nem* komoly elhatározással – kifőzött neveletlenséget. Ugyanígy ítélt a b. e. báró *Józsika Lajos* ő excellentiája, a ki a magyar *gentleman* fogalmát, jellemvonásait és kötelességeit, oly fenségesen defineálta vala a kolozsvári atlétikai Club egy közgyűlésén mondott elnöki beszédében. Volt itt, akkor, egy jött-ment scribler szerkesztette s egy pénzes és ambitiosus fiatal polgár pénzén élődo, »*Magya7'sag*«-nak csúfolt, kérész-életű, lapocska s annak puzduri demokrata munkatársai, kíméletlen hangon rajzolgatták és színezték a nőegyleti bál e botrányát, a miből – egyfelől a nőegylet aristokrata és az aristokrátiához dörzsölődő tagjainak nyilatkozatai után, az egyletből való kilépés és egy csomó párbaj származott. A kilépők – a kérdéses lap megbukasa és vérük lehiggadása után – visszaléptek s folytatják áldásos, nemes működésöket. A párbajoknak pár napi, vagy heti fogház s a lap, előbb *jött* szerkesztőjének, *ment* szerkesztővé való válása után, az egész csúnya história szépen elaludt es ma élünk szép csöndes békességben, egyetértéssel szolgálva a jót . . .

A mi most ösmertetett könyvünk szerzője, akkor még a felsőbb leányiskola működő igazgatónöje, *De Gerando Antonina*, a múzeum-egylet bölcsészettudományi szakosztályának, 1890. február 23-diki ülésén, *Új nevelési reformok Francia-*

országban ez fölolvastatván, ismerteté a párisi *École alsacienne*-t és az *Ecole Monge*-ot, és, ez ösmertetés végén, alkalmat keresett magának és hivatkozva arra, hogy Franciaországban egylet alakult az új nevelési reformok keresztülvételének érdekében, jelzé, hogy ez egylet egyik tisztviselője: *Conbertin Péter*, Kolozsvárra, az ő látogatására készül és úgy nyilatkozott, hogy ez idegen Kolozsvárra jövetelét *minden áron meg fogja gátolni* »tisztán hazafias szempontból,« mert »pirulna a szégyentől,« hogy itt »oly rendkívül kicsinyes, oly láthatatlan okokból, oly nagy viharokat inscenirozunk saját szórakoztatásukra.« »Hölgyeink – monda De Gerando Antonina, továbbá (nem tudjuk: a kilépett aristokrata, avagy a fölháborodott polgári nőknek r.), kiknek a béke apostolainak kellene lenniök, *megfeledkezve szent hivatásukról*, kicsinyes, személyes okokból, *sértett asszonyi hiúság* miatt, (a miben nagy részt a képzelem játszik közre), istentelenül társadalmi harcra ingerlik (?) a férfiakat, felköltik (??) bennök a még alig szunyadó vadállatot s gyilkos fegyvert adnak (???) kezökbe, hogy egymásra törjenek.«

Ez az igazságos, higgadtan ítélő »bölcész«-nő, ma is, kezünk alatti könyvében is, ilyenformán Ítéli meg a mi szégyen, elvetemedett, magyar társadalmunkat. És, pedig, a mi egy ilyen demokrata, sőt republican gondolkozású) nőnél jellemző: különösen a kis városok társadalmára haragszik – bizonyosan csupa demokrátiából.*

Például így szól: »Nagy városban is érdekes a szellemi élet és betöltheti a lelket. Hanem kis városban az élet már többé nem természetes. Mesterkél, apró kis, erkölcsi érték nélküli, conventiok zsugorítják össze a lelket és mégis a szellemi élet tökéletesen pang.« (P. o.) Kolozsvárit, Szegeden, Debreczenben, Pozsonyban, Pécsen, Kassán sat.) »Az embe-

*) Lásd a „Női élet” 223-226. lapjait.

rek nem élnek, csak legfőlebb tengődnek.« – – »A kisvárosi pletyka úgy beszennyezi az eszet, hogy aztán az képtelen lesz valódi erkölcsi és szellemi életre. (201, 1.) »A magyar még nem szerezte meg magának a társas erényeket.« (Itt, persze nincs családi élet, sem barátság, sem vendégszeretet.) »Mint individuum sokkal többet ér, de mint társas lény nem felel még meg a XIX. század követelm(ény)einek.« A *németre* szintén haragszik szerzőnk. íme: »A polgárisodásra nézve, szolgálilag a német polgárisodást követtük, vagy pedig az angolokat majmoltuk.« (Bezzeg, a derék francziák!..) »Az egymással élő emberek közt (nálunk) semmi benső élet, semmi valódi intimitás nem fejlődhetik. Csak túlzott familiaritás, eőyéb semmi. Az emberek tudják egymásról, hogy mindenkinek hány krajczárja van a zsebében, hogy öltözik, mit eszik, hova megy, hogyan prüszköl; de hogy a másik benső világában mi történik s csak a legáltalánosabb kérdésekről is mi a véleménye, arról senkinek sincs fogalma.« (201, 205, 206, 207. 1.)

íme, a magyar női társadalmat reformálni akaró francziás gondolkodású képzelgő nő, ilyen alaposán ösmeri, ilyen igazságosan itéli meg, ilyen szerény önismeretet tanúsítva s ilyen magas erkölcsi és humán színbe burkolt paripára ülve, rohan végig eleveneken és holtakan s ő beszél, p. 0. a kolozsvári nőkről, hogy »megfeledeztek szent hivatásukról, kicsinyes, személyes okból, sértett asszonyi hiúság miatt (a nnben nagy részt a képzelem – mi így mondjuk: az idiotismus – játszik közre) istentelenül társadalmi harcra« ingerelnek! És ez az ál-reformator, ki való-igazán idézi valamelyik franczia forrása után, hogy »mikor az ember utánoz, fájdalom, mindig inkább a hibákat utánozza és torzképeket alkot« – Isten igazsága és a földi erkölcsi élet igazságszolgáltatása szerint, saját képzelgésének, felületességének, ön-

hittségének és értelmetlenségének méltó áldozatjaként, elkárhoztatja a németet, nem nagy kímélettel szól az angolról minden hitványságot olvas bele – ismét francia szélsősésködő bálványai után indulva – a maga tulajdon fájába, ebbe a derék, nemes jellemvonásokkal s bár sok sangvinizmussal – de a francziánál hasonlíthatatlanul kevesebbel – telített magyar nemzetbe s követendő példányúi állítva élénk a *francia* nemzetre is csak romlást hozható socialisticus, sensualisticus *Comte*-ismust, a maga Isten nélkül szükölködő, erény-idealokkal páváskodó, sajnálatra méltó mivoltában és mint valami tarka tollakkal fölkesített *szajkó*, röpül tova, így ellátott, porba ágyalt, *magyar földi*, útszéli fészke fölött . . .

De, talán, izleltetőül, elég volt ennyi is a reform-munka e kérdésre vonatkozó idézeteiből. Legfőlebb, ha még néhány próbát szolgáltatunk a nőnevelés ez atavismus által hivatott bajnokának a fiúk nevelésére vonatkozó elméletéből is – mellesleg, egyszersmind, újabb adatokat nyervén a női képzelem túlhajtásaiból származó tévedésekre is. »Ne higgye el tehát a nő, ha azt mondják neki, hogy a fiúkat a társadalomnak kell nevelni és ezért korán ki kell őket dobni az utcára.« A phantasia, a maga helyén és kellő mértékben, igen szép egy tulajdonság férfiban, nőben egyaránt; de, a midőn oly valótlanúság állítására ragad valakit, hogy képzelt elleneseinek szájába azt adja, hogy »a fiúkat korán ki kell dobni az utcára,« ennek az eljárásnak egészen más neve van, mint, hogy a phantasia működik az illetőben. Kérünk, tehát, igen szépen, minden anyát, hogy ne higgye el az állásánál fogva tapasztalatok nélkül szükölködő írónő állítását s ne tartsa sokáig uszálya mellett fiú-gyermekeit, mert elkényesednek, elpuhulnak, hanem két kézzel használjon föl minden helyes alkalmat és ugyancsak neveltesse értelmes férfiakkal, tisztességes fiú-társaságban, a társadalom számára őket.

Az iskoláknak általában nem nagy barátja ez a felsőbb leányiskolái tanítónő és szabadságon levő igazgatónő. Szerinte nálunk az iskolákban legtöbbször általában isszonyú száraz modorban adják be a tudományokat, »soha sem szólva sem a növendék szívéhez, sem lelkéhez, sem képzelő-tehetsécrehez, sem gondolkodó képességéhez, hanem egyedül csak emlékező tehetségét terhelve.« (154. 1.) Kíváncsiak vagyunk rá hogy micsoda isten csodája országban szerezte a szerző ezeket a tapasztalatokat, melyeket, reformatori nagy szenvedélyétől elvakítva, a magyar középiskolákra rálát. Mert az elemi oskolákban használják, ugyan, szerinte is, a szemléltető módszert s ezért jobbak is az elemi oskolák a középiskoláknál (155. 1.), míg emezek már csak azért sem lehetnek fejlesztői a léleknek, mivel itt mennyiségtant, természettant és vegytant is tanítanak, ezek, pedig »úgy sem lehetnek lélekképző ismeretek.« (157. 1.) Az értelem, az akarat nevelése nem ér semmit. »Azon ifjú teremtés, legyen az leány vagy fiú, kiben valódi művészi érzék lesz, ösztönszerűleg fog undorodni minden aljastól, minden közönségestől, minden banálistól. Megteremti saját személyiségét. Önmaga lesz. Míg a művész érzéktől megfosztott egyének egytől-egyig mind utánoznak, majmolnak, ügyetlen álcát viselnek.« »Főkép a kisvárosokban, hol a szeméremérzetet oly nevetséges módon értelmezik.« »És tényleg, a kisvárosi lányka már korán be van így szennyezve.« (158–159. 1.) A szegény fiúknak még tán szomorúbb sorsuk van, ebben a szerző képzelte mese-országban, »a midón a collegiumból kilépnek.« Nálunk egy-egy nagy középiskolának az a privileguma, hogy növendékei majmolják egymásról a durva rász modort, az általános ragály alá esnek, segítézik a mindent megvető mesterkelt betyárságot, a tudatlanságból származó skepticismust, a cynikus önhitt fegyelmezetlenséget (160. 1.) A gyermeket, tehát, távol kell tartani

az oskolától mindaddig, míg »szívében nem üres, az öntudatig nem hatolt szavak, de vérévé vált erős, helyes erkölcsi meggyőződések« lesznek – mert »az iskola, főkép mostani szervezete szerint, nem nevel, csak tanít. (164-165. 1.) Hogy a szerző, hol vesz oly gyermekeket, a kikben, anyjuk mellett növe fel, erős, helyes erkölcsi meggyőződések vannak – a mikor ezeket a nemes tulajdonságokat még a meglett férfiakban és nőkben is csak ritkán találjuk: valóban szeretőnk tudni valamint igen azt is, hogy honnan vette képét annak a nagy középiskolának, a mely nálunk, szerinte, oly torz-alakokat formál?

Jó szerencse, hogy a szerző képzelete szerinti nő mind e bajokon segít. Ez a nő együtt gondolkodik, együtt fárad, együtt igyekszik férjével az élet nagy kérdését megoldani, az igazságot keresni és szellemileg egy színvonalon áll vele (101, 102. 1.). Ez a nő a közművelődést, mely nálunk mondhatni még nem létezik, a szellemi, társadalmi élet előmozdításával, előbbre viszi (242. 1.); kört gyűjt maga körül, de nem clique-szerűen egy osztályra, egy társadalmi rétegre, szorítkozva, nem is a »ménes-rendszer« szerint, az egy évesek csak az egy évesekkel közlekedve (243–244. 1.). A baj, ma még, csak abban rejlik, hogy a középoktatásra »a nőnek, fájdalom!, kevés hatása lehet. Pedig ennek volna nálunk szüksége leggyökeresebb átalakításra. Annnyira száraz ott a tanítás, egyedül és kizárólagosan az emlékező tehetséget terhelő elnyomó emészthetetlen tényekből, adatokból és formularékból álló súly, mely sem a belső gazdagságot nem neveli, sem a szívet, a kedélyt, a gondolkodó tehetséget, az ítéletet, a művészi érzéket nem fejleszti, sem nem ébreszti a tehetségeket!« (248–249. 1.)

Ez, bizony, elég nagy szerencsétlenség – lenne, ha a tények és az örvendetes valóság nem azt bizonyítanák, hogy nemzetünk, az utóbbi huszonöt év alatt, a cultura minden irá-

nyában lendületes fejlődésnek indult. Ha nem látnók, hogy a tudományok, a művészetek, a közoktatás, a közgazdaság ezer meg ezer ágú munkáit a *nemzet* munkásai végzik, az idegeneket régi monopóliumuk munka-köreiből kiszorították, sőt, a szerző oly kedvencz, sőt egyoldalúan magasra helyezett, ideáljának, a szépművészeteknek egyik ágában; a képzőművészet alkotásaiban, a haza határain túl is helyet és pedig kitűnő helyet tudott a magyar nevének kiküzdeni.

Soha se keseregjen, tehát, De Gerando Antonina, a magyar nemzet s ebben a magyar nő sorsa és állapota fölött! A ki ezt a fajt és országát a józan és valóság szerinti fölfogás épen, természetesen mutató szemüvegén át nézi és látja, nagy lelki gyönyörűséggel győződhetik meg annak a fejlődésnek egészséges voltáról, melyben e nemzet minden tényezője, a maga saját föladatának és természetes elhivatásának irányában, szorgalmatoskodik. A magyar férfi-világ, folyton tökéletesedő nép- és középiskoláinkban s az egymással versenyző egyetemeken, meg a mind szaporodó szakiskolákban, hivatás-szerű fejlődésen, nevelő-oktatáson menve át, a közélet munkáinak ezerszeres köreiben dolgozik, intéz, vezérel s bőven-szolgáltatja a magasabbra törő cultura önálló, Európában is számot tevő, munkásait s a haza sorsát intéző törvényhozás is mind egészségesebb, consolidáltabb irányban dolgozik a jog- és cultur-állam minden követelményeinek megvalósítására, hogy Magyarország is méltó munkatársává fejlődjék a mivelt nemzetek nagy szövetségének, a minnek kézzel fogható mozzanatait már is önérzettel mutathatjuk föl. A magyar női világ, viszont, természetes hivatásához és életföladatához képest, a család és a mindig fejlődő, sokasodó elemi, polgári és felsőbb leányoskolák intézeteinek, a kereskedelmi, posta- és távirói szaktanfolyamok nevelő-oktató hatásának segítségével, mind fokozottabb és általánosabb mértékben fejlődik, igaz

családanyákat, jó, hazafias nőket, az emberszeretet buzgó munkásait, a férfi gondjait enyhítő, családi és polgári kötelességei teljesítésére buzdító, a szelíd erkölcsökkel a zord életet megzománczó hitveseket s önfeláldozó gyöngéd anyákat szolgálta e hazának, a kik Isten segítő kegyelmét kérve, férj ok érett tanácsát követve, kisdéd gyermekeik szívét szépre, jóra nevelve, bizton és lemondással bocsátják őket a köznevelés nemzeti intézeteibe, hogy a nehéz élet számára, a jövő nagy munkáinak terhes föladataira erősekké, bátrakká, kitaratókká és lelkesülőkké nevelkedjenek s értelmük világos, szívek nemes és vallásos, akaratauk erkölcsös legyen!

Hogy még hiány, baj, kinövés, meg tökéletlenség sokféle és sokféle van és lesz nálunk is, az természetes, a mint, hogy tökéletesség csak az ideák világában képzelhető; de, hogy a socialis bajok, az anarchismus, a dynamitismus, a nihilismus, a pauperismus, a prostitutio rákfenéi a civilisatióban, in specie Francia-, Angol- és Némesországban, sokkal rettenetesebben pusztítnak, mint Magyarországban: az is bizonyos.

Isten óvja nemzetünket, férfainkat s különösen mások után indulásra hajló nőinket, hogy a De Gerando Antonina „*Női élet*”-ében foglalt s egész merejében idegen minták felé csábító, ellenmondásokkal, balítéletekkel, valótan képekkel s vallás nélkül szükölködő tanításokkal telt és tarkálló képzelményeket útmutatókul, irányadókul elfogadják! A mi igaz, sőt ideális vonás, idegen forrásaiból eredve, foglaltatik is bennök, még az is torzzá válik abban a szerencsétlen összevisszásságban, a melybe szerzőjük és idézőjük nem a magyar nemzet világából való képzelgése bonyolította.

Az egész könyv egy, bár jó és tiszta szándékból elköve-tett, de veszedelmes nagy tévedés!